

Sarjakuva-asiakirjat ja informaatiomuotoilu

PhD Eliisa Pitkäsalo

(FT, dos.) on monikielisen viestinnän ja käännöstieteen yliopistonlehtori Tampereen yliopistossa. Tällä hetkellä hän tutkii multimodaalisten tekstien kääntämistä ja sanan ja kuvan vuorovaikutusta sarjakuvissa. Yhdessä toisten tutkijoiden kanssa hän on perustanut monitieteisen Sarjis-tutkimusryhmän, joka tarkastelee sarjakuvamuotoisen viestinnän mahdollisuuksia. Hän johtaa Suomen Akatemian rahoittamaa Oikeutta sarjakuvan keinoin -tutkimushanketta. Hankkeessa tutkitaan, kuinka erilaisia virallisia asiakirjoja voi kääntää sarjakuvaksi.

eliisa.pitkasalo@tuni.fi

Eliisa Pitkäsalo and Anne Ketola

Kuvat: Jan Pitkäsalo

Johdanto

Viranomaistekstit ovat usein kieleltään monimutkaisia ja siksi hankalia ymmärtää. Yksi tapa tehdä virallisesta asiakirjasta ymmärrettävämpi on kääntää se sarjakuvaksi. Näin toimittiin Etelä-Afrikassa jo vuonna 2016, kun juristi Robert de Rooy'n kehittämä sarjakuvakasopimus eli juridisesti pätevä sarjakuvamuotoinen työsopimus otettiin käyttöön eräällä hedelmäplantaasilla. Työsopimusten lisäksi sarjakuvamuotoisia asiakirjoja on käytetty myös esimerkiksi lääketieteen alalla ja teknisessä viestinnässä. Tässä artikkelissa esittelemme tutkimushankettamme, jonka aikana käännämme sosiaalihuollon asiakirjoja sarjakuvan muotoon.

Sarjakuvamuotoisten tekstien laatiminen on eräänlaista informaatiomuotoilua, jossa keskiössä ovat asiakirjojen käyttäjät. Mahdollisimman saavutettavan asiakirjan laatimisessa kuvituksella ja sarjakuvan muotoilulla ylipäätään pyritään siihen, että

- asiakirjan sisältö esitetään yksinkertaisesti
- asiakirjan sisältö esitetään lukijalle mielekkästä näkökulmasta
- löytää asiakirjasta tarvitsemansa informaation helposti

Asiakirjan muotoilua ohjaavat kohderyhmää koskevat kysymykset: Keitä asiakirjan käyttäjät ovat? Mitä käyttäjän tulee tietää tai tehdä sen informaation perusteella, jota asiakirja tarjoaa?

Sarjakuvamuotoisen asiakirjan kuvittajaa haastaa se, että kuvallinen ilmaisu on sanallista konkreettisempaa. Esimerkiksi sanalla *vanhempi* voidaan viitata monenlaisiin ihmisiin, mutta kuvittajan on tehtävä valintoja ja päätettävä, miltä kuvassa esitetty hahmo näyttää, esimerkiksi minkä ikäinen hän on ja mitä sukupuolta hän edustaa. Kuva on eräänlainen visuaalinen esimerkki siitä, miltä tekstimuotoisessa asiakirjassa mainittu vanhempi voisi näyttää. Sarjakuvan laatimisprosessin aikana tehdään siis hyvin paljon erilaisia valintoja. Tässä artikkelissa kerromme muutamista valinnoista, joita olemme tehneet yhdessä sarjakuvahankkeistamme.

Valvotun vaihdon säännöt

Esimerkkimme ovat sarjakuva-asiakirjasta, jonka olemme laatineet yhteistyössä Ensi- ja turvakotien liiton kanssa. Ensi- ja turvakotien liitto on järjestö, joka auttaa lapsia ja perheitä vaikeissa ja turvattomuutta aiheuttavissa tilanteissa.

Asiakirjat, jotka olemme kääntäneet sarjakuvaksi, tukevat lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa silloin, kun ympäröivät olosuhteet ovat hankalat. *Valvotun vaihdon säännöt* on sopimus, joka on luotu sellaisia tilanteita varten, joissa lapsi viettää toisen vanhempansa luona esimerkiksi viikonlopun, mutta vanhemmat eivät voi esimerkiksi riittävän eron vuoksi tavata toisiaan. Tällöin lapsen siirtämiseen

vanhemmalta toiselle tarvitaan turvallinen, kolmannen osapuolen valvoma paikka. Valvotun tapaamisen säännöt puolestaan on sopimus, jota käytetään, jos vanhempi ja lapsi voivat tavata vain valvotusti esimerkiksi vanhemman psyykkisen sairauden tai huumausaineiden väärinkäytön vuoksi.

Tämän artikkelin esimerkit ovat valvotun vaihdon sopimuksesta, jossa kerrotaan yksityiskohtaisesti, miten vaihto tapahtuu, mikä on sallittua ja kiellettyä vaihtopaikassa ja miten pitää toimia, jos esimerkiksi toinen osapuolista myöhästyy sovitusta aikataulusta. Sopimuksessa on myös viittauksia lakeihin ja muihin oikeudellisiin asiakirjoihin, esimerkiksi tuomioistuimen päätökseen.

Sopimustekstistä sarjakuvaksi

Sarjakuvasopimus sisältää tyypillisesti kuvia ja selkeällä kielellä kirjoitettua tekstiä. Kuvat ja muut visuaaliset sisällöt auttavat prosessien kuvaamisessa, mutta osa yksityiskohdista on ilmaista verbaalisesti, jotta sarjakuva olisi yksiselitteinen ja juridisesti pätevä.

Kun tekstimuotoinen asiakirja muutetaan sarjakuvaksi, tekijöiden täytyy päättää, mitkä ovat tärkeimmät käännekohdat ja muut yksityiskohdat, jotka sarjakuvan ruuduissa kuvataan. On tärkeää, että sarjakuva-asiakirjojen laatimiseen osallistuu sekä sisältöasiantuntijoita että sarjakuvataiteilija.

Henkilöhahmot

Sarjakuva-asiakirjan laatijoiden ensimmäiset päätökset koskevat henkilöhahmoja. Silloin on keskusteltava ainakin seuraavista kysymyksistä:

- Ovatko henkilöhahmot ihmisiä? Ovatko he realistisia vai tyyliteltyjä?
- Mitkä ovat heidän fyysiset ominaisuutensa?
- Kuinka vanhoja he ovat?
- Miten sukupuoli esitetään?

Nämä kysymykset voivat herättää kiivastakin keskustelua, koska henkilöhahmojen täytyy edustaa erilaisia lukijoita. Seuraavissa esimerkeissä esittelemme henkilöhahmot, jotka loimme sarjakuva-asiakirjaamme varten. Henkilöhahmot esiintyvät asiakirjassa eri yhteyksissä, esimerkiksi ruuduissa, joissa esitellään vaihtoa koskevia sääntöjä ja toimenpiteitä, joita vanhempien ongelmakäyttäytymisestä seuraa.

Asiakirjassa eronneet vanhemmat on kuvattu nais- ja miespuolisena henkilöhahmona. Kuvasarjan toisessa ruudussa esiintyvä vaaleatukkainen nainen kuvaa lapsen äitiä, ja kuvasarjan ensimmäisessä ruudussa sohvalla istuva tummatukkainen mies ja kolmannen ruudun humalainen mies kuvaa isää. Tämä heteronormatiivinen perhemalli ei luonnollisestikaan edusta kaikkia perheitä, mutta se edustaa suurinta

PhD Anne Ketola

Anne (FT) tutkii sarjakuva-asiakirjoja Tampereen yliopiston Sarjis-tutkimusryhmässä. Ketolan aiempi tutkimus käsittelee kuvitettujen tekstien tulkintaa ja kuvan ja sanan vuorovaikutusta.

anne.ketola@tuni.fi

osaa asiakkaista, jotka tarvitsevat hankkeemme yhteistyökumppanin tarjoaman palvelun tukea. Päätimme tehdä sekä lapsesta että ohjaajasta (kuvasarjan toisessa ruudussa oleva tummahiuksinen hahmo ja kolmannessa ruudussa lasta suojeleva hahmo) ulkonäöltään mahdollisimman sukupuolineutraalit.

Tarinan luominen

Sarjakuvamuotoisessa asiakirjassa sisältö esitetään usein tarinan muodossa eli kertomuksena. Kertomus syntyy esimerkiksi siten, että joku henkilöahmoista suorittaa tietyt toiminnalliset vaiheet tietyssä järjestyksessä. Kerronnan sujuvoittamiseksi ruutuihin voi olla tarpeen lisätä myös sellaista tekstiä, jota ei ole alkuperäisessä asiakirjassa. Tästä esimerkkinä on puhekupliin lisätty puhe, joka auttaa lukijaa ymmärtämään paremmin kertomuksen – ja samalla myös asiakirjan sisällön.

Seuraava esimerkki on sarjakuvasopimuksemme alusta. Sopimustekstiin on lisätty ruutuja, joiden avulla lukija otetaan mukaan kertomukseen.

Näissä neljässä ruudussa kerrotaan, mitä tapahtuu useimmiten, kun vanhempi saapuu tutustumiskäynnille. Ruuduissa ohjaaja toivottaa vaihtopaikkaan saapuvan isän tervetulleeksi, tarjoaa hänelle kahvia tai teetä ja ohjaa hänet istuutumaan pöydän ääreen. Esimerkkikuvasarjan jälkeen tulevissa ruuduissa ohjaaja kertoo, miten vaihto käytännössä tapahtuu.

Visuaaliset esimerkit

Asiakirjan sisällön kuvittaminen vaatii paljon erilaisia päätöksiä, koska kaikki yksinkertainenkin toiminta on mahdollista kuvittaa lukemattomin tavoin. Seuraava esimerkki on kohdasta, jossa kerrotaan, että sekä vanhemmat että lapset käyvät tutustumassa etukäteen tiloihin, joissa vaihto tapahtuu.

Asiakirjassa esitetyn tiedon tutustumiskäynnistä voisi kuvittaa monin eri tavoin kuvaamalla joko lasta tai toista vanhemmista esimerkiksi saapumassa vaihtopaikkaan, lähtemässä sieltä tai tekemässä siellä erilaisia asioita. Päätimme kuvata tilannetta, jossa ohjaaja ja lapsi istuvat lattialla, katsovat kirjaa ja ilmiselvästi nauttivat tilanteesta. Kuvan avulla pyrimme välittämään lukijalle tunteen vaihtopaikan kodikkaasta ja ystävällisestä ilmapiiristä. Valitsimme kuvitettavaksi ruudussa esitetyn kirjanlukuhetken, koska yhteistyökumppanimme mukaan kodikas kuva voi vähentää ennakkoluuloja ja pelkoa, joita asiakkaat usein tuntevat palvelua kohtaan.

Kuva on siis esimerkki siitä, mitä kirjoitetussa sopimuksessa oleva lause voi merkitä ja millaiseen toimintaan se voi viitata. Kuvallisia esimerkkejä tarvitaan myös abstraktimpien asioiden kuvaamiseen. Seuraava ruutu kuvaa sopimuksen kohtaa, jossa kerrotaan, mitä odottamatonta eri osapuolille voi tapahtua ja mitä niistä seuraa.

Kuvassa on lapsi, joka makaa sängyssä kuumemittari suussa. Kuvassa esitetty tilanne on vain yksi mahdollinen esimerkki odottamattomista tilanteista, mutta se edustaa esimerkkinä myös muita vastaavia tilanteita, jotka voivat johtaa vaihdon peruuntumiseen.

Symbolit

Joskus abstrakteja käsitteitä voi olla helpompi kuvata käyttämällä yksittäisiä symboleja. Esimerkiksi tuomarin nuijaa käytetään sarjakuvassamme kuvaamaan tuomioistuimen päätöstä.

Lakien ja klausuulien sisältö täytyy lisätä sarjakuva-asiakirjaan myös kirjoitetussa muodossa, jotta asiakirja olisi mahdollisimman yksiselitteinen. Symbolit kuitenkin auttavat lukijaa ymmärtämään, minkä tyypisistä asioista kulloinkin on kyse. Esimerkiksi nuija symbolina kertoo, että kyseisessä asiakirjan kohdassa käsitellään lakiin liittyviä asioita. Symbolien käyttö voi auttaa erityisesti kielitaitonsa vuoksi heikommassa asemassa olevia lukijoita.

Lopuksi

Sarjakuva-asiakirjojen laatiminen vaatii paljon päätöksentekoa, koska kuvien tekemiseen ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa. Sarjakuvan laatiminen pitää aloittaa ja myös päättää miettimällä, mikä on sarjakuvamuotoisen asiakirjan kohderyhmä, miksi lukijat lukevat asiakirjaa ja mihin tarkoitukseen he sitä tarvitsevat. Sopimustekstin yksinkertaisuus ja ymmärrettävyys ajavat taiteellisten pyrkimysten ohi.

Sarjakuvasopimuksia ja muita sarjakuvamuotoisia asiakirjoja voidaan pitää yhtenä selkeän kielen muotona. Sarjakuva on erityisen hyödyllinen väline sellaisille lukijoille, joiden lukutaito on heikko tai jotka ovat lukutaidottomia, sekä lukijoille, jotka osaavat heikosti kieltä, jolla asiakirja on kirjoitettu.

Sosiaalihuollon tarpeisiin luodut sarjakuvamuotoiset asiakirjat voivat hyödyttää myös lapsia, jotka käyttävät valvotun vaihdon palvelua. Sarjakuva näyttää lapselle, mitä tapaamispaikassa tapahtuu ja mitä siellä ei tapahdu, ja pyrkii vakuuttamaan lapsen siitä, että hänestä pidetään hyvää huolta koko vaihtoprosessin ajan.

Clarity International Conference

Tokyo, Japan

“The Dawn of Plain Language in Asia”

September 20-22, 2022

Nikkei Hall | Tokyo, Japan

Call for papers is now **OPEN!**

 clarity-tokyo.jp

In association with

Clarity | JPELC | 2022 Clarity International Conference Organizing Committee